VELUWE

ELBURG

gemeentebeschrijving

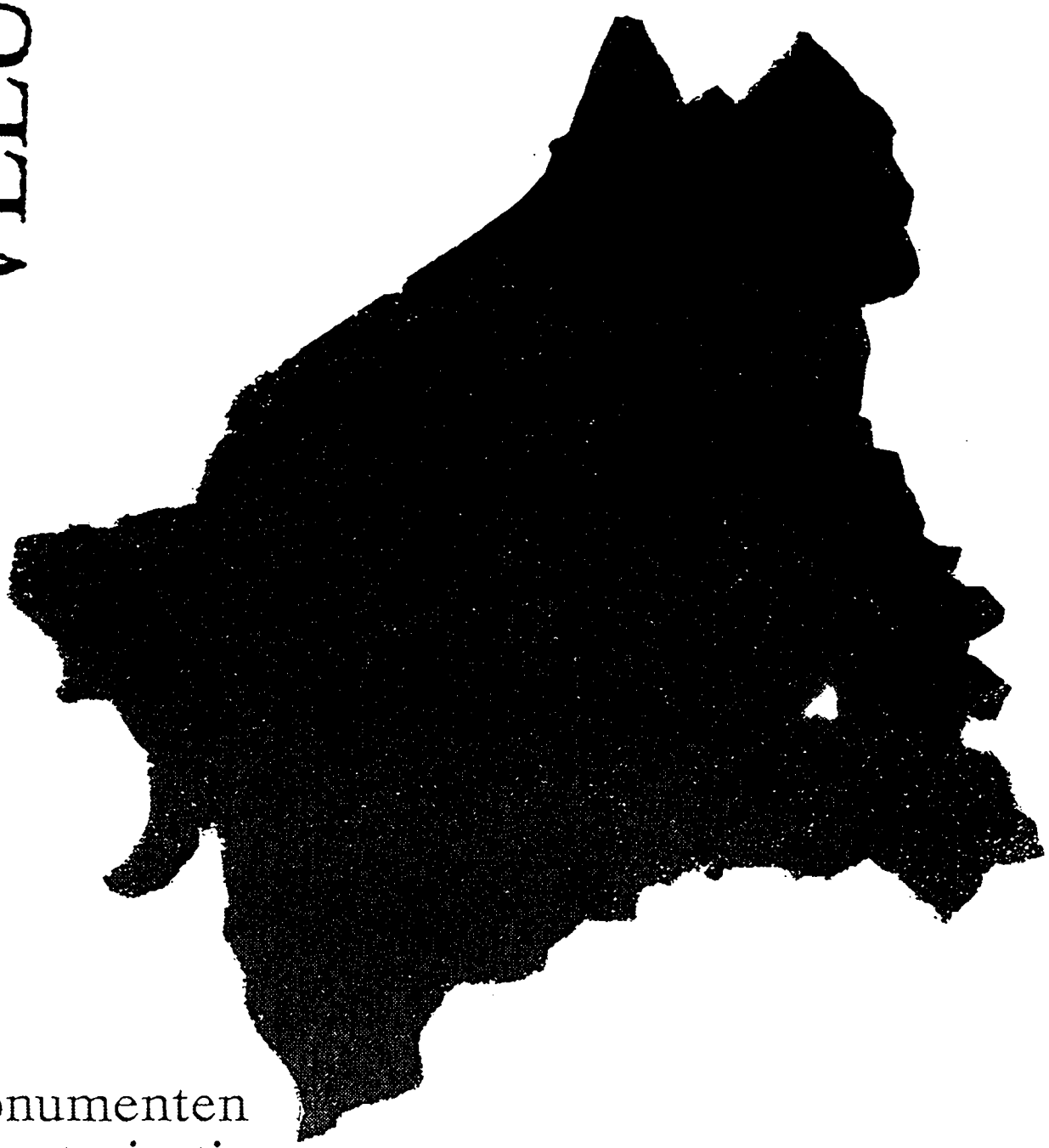

Monumenten
Inventarisatie
Project

provincie
GELDERLAND

MONUMENTEN INVENTARISATIE PROJECT

Ten geleide

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is een landelijk opgezet project met het doel om in betrekkelijk korte tijd - 5 jaar - een inventarisatie te verkrijgen van bouwkunst en stedebouw uit de periode 1850-1940. De uitvoering van het project wordt verzorgd door de provincies. In Gelderland heeft de provincie de Stichting MIP-Gelderland opgericht, die belast is met de uitvoering van het project.

In Gelderland wordt het MIP uitgevoerd conform de Gelderse streekplanindeling: Midden-Gelderland, Oost-Gelderland, Veluwe en Rivierenland. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt per gemeente geïnventariseerd.

Het eindprodukt, waarover de gemeenten de beschikking krijgen, bestaat uit 3 rapporten, te weten een regiobeschrijving, een gemeentebeschrijving en een inventarisatierapport.

In de regiobeschrijving wordt op hoofdlijnen een schets gegeven van ontwikkelingen die bepalend zijn geweest voor de ruimtelijke kwaliteit, i.c. bouwkundige en stedebouwkundige karakteristieken, uit de periode 1850-1940 in het inventarisatiegebied. Het betreft veelal ontwikkelingen en karakteristieken die behalve van lokaal belang ook een boven-lokaal belang vertegenwoordigen.

In de gemeentebeschrijving, die kan worden beschouwd als een verfijning die betrekking heeft op een deel van het grondgebied van de regiobeschrijving, worden op beknopte wijze de voornaamste historisch-geografische, sociaal-economische, bouwkundige en stedebouwkundige ontwikkelingen uit de periode 1850-1940 weergegeven.
In dit verband dient hoofdstuk 4.5. *Karakterisering geïnventariseerde bebouwing* afzonderlijk te worden genoemd. Het betreft een hoofdstuk dat als "schakel" fungeert tussen het beschrijvende en het inventarisatiegedeelte, te weten het inventarisatierapport.

Het inventarisatierapport voorziet in een beknopte weergave per gemeente van de gebouwde omgeving uit de periode 1850-1940 in de vorm van objecten en complexen op basis van de uitgewerkte MIP-formulieren.

Hoewel de 3 rapporten afzonderlijk kunnen worden gelezen, verdient het aanbeveling het inventarisatiegedeelte niet los te zien van het beschrijvende gedeelte en omgekeerd.

..2/

Met betrekking tot het gebruik van de MIP-eindprodukten dient het volgende te worden opgemerkt.

Bij schrijven d.d. 21 september 1989 - nr. WZ89.59395 - WZ/CE404 is de provincie Gelderland accoord gegaan met de samenwerkingsovereenkomst, zoals opgesteld van rijkswege bij schrijven d.d. 11 augustus 1989, nr. U-172.612, inzake de uitvoering van het Monumenten Inventarisatie Project in Gelderland.

In artikel 8 van bedoelde overeenkomst is het gebruik van de eindprodukten geregeld. Dit artikel luidt als volgt:

"Artikel 8. Gebruik eindprodukten

1. De Provincie is evenals de Rijksdienst ook nadat de eindprodukten als bedoeld in artikel 1, leden a t/m e (*) zijn opgeleverd gerechtigd deze eindprodukten, geheel of gedeeltelijk voor eigen gebruik aan te wenden, te vermenigvuldigen of te publiceren, dan wel, al dan niet tegen financiële vergoeding, voor gebruik aan derden beschikbaar te stellen.
2. De Provincie maakt met derden die zij bij de uitvoering van het Project betrekt zodanige afspraken, dat hen niet de bevoegdheid toekomt, bv. door een beroep op hun toebehorende auteursrechten, in het in het eerste lid omschreven gebruik, geheel of gedeeltelijk te beletten of te belemmeren.
3. De Rijksdienst en de Provincie bevorderen de totstandkoming van openbare publicaties over jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19e eeuw - Tweede Wereldoorlog."

Wij verzoeken u bij het gebruik van de eindprodukten de geraadpleegde bron(nen) te vermelden.

GEMEENTEBESCHRIJVING

GEMEENTE ELBURG

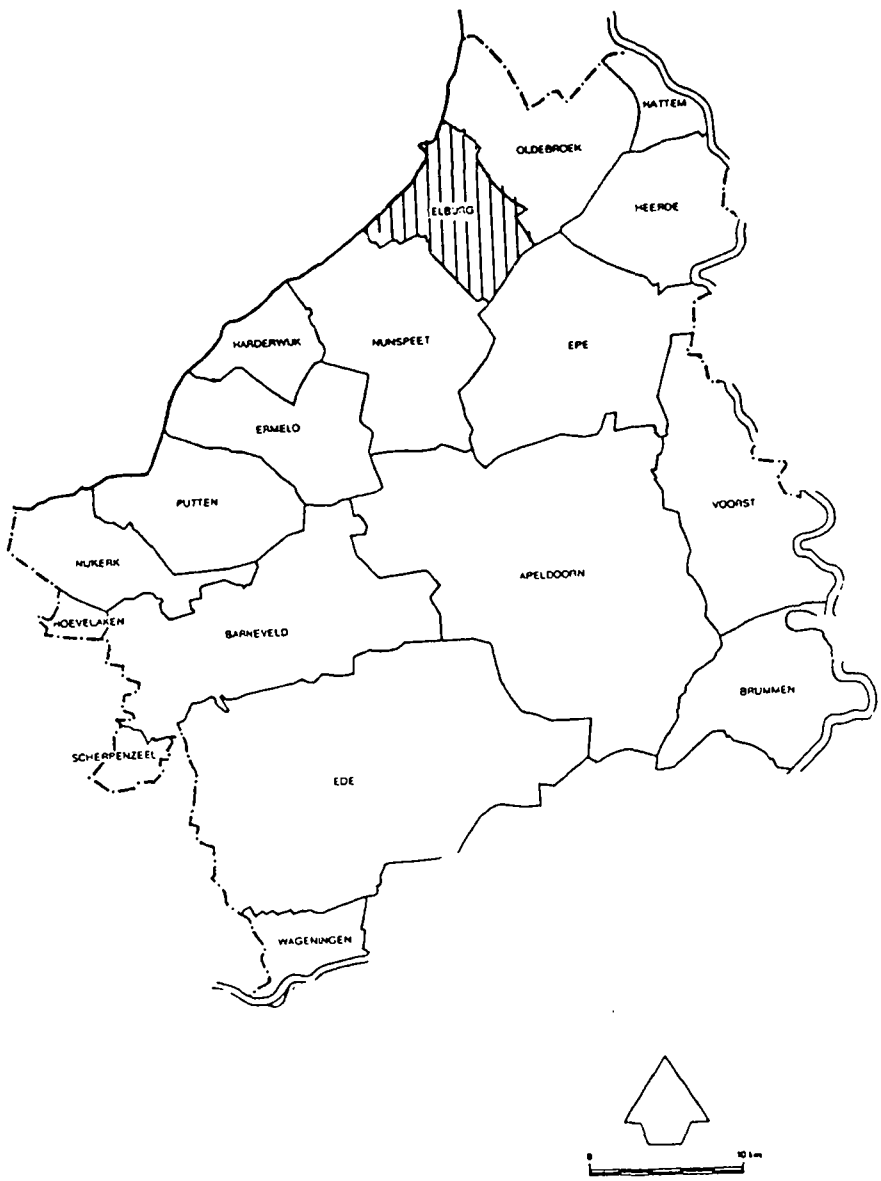

INHOUDSOPGAVE

			blz:
1.	INLEIDING		3
2.	BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK		6
3.	INFRASTRUCTUUR		9
4.	NEDERZETTINGSSTRUCTUUR		11
4.1.	Algemeen		11
4.2.	Functionele ontwikkelingen	- periode 1800-1850 - periode 1850-1900 - periode 1900-1940	11
4.3.	Stedebouwkundige structuur:	- Elburg - Doornspijk - 't Harde - Hooge Enk - Oostendorp - Verspreide bebouwing	13
4.4.	Ontwikkelingen na 1940		18
4.5.	Karakterisering geïnventariseerde bebouwing		18
4.6.	Typologie uitbreidingen gemeente Elburg 1850-1940		21
4.7.	Bijzondere gebieden		21
GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN, KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR			25

1. INLEIDING

De gemeente Elburg bevindt zich in het inventarisatiegebied Veluwe en heeft een oppervlakte van 6.595 hectare. De gemeente Elburg bestaat uit de hoofdkern Elburg, alsmede de kernen Doornspijk, 't Harde, Hooge Enk en Oostendorp (zie afbeelding 1).
In 1974 zijn de gemeenten Doornspijk en Elburg samengevoegd tot de gemeente Elburg. De polder Oosterwolde maakt sindsdien deel uit van de gemeente Oldebroek. De noordwestgrens van de gemeente Elburg wordt gevormd door het Drontermeer en het Veluwemeer. De Pangelerbeek valt samen met een deel van de westgrens van de gemeente Elburg. Langs de noordgrens van de gemeente Elburg stroomt de Wijkwetering. De gemeente Elburg grenst aan de gemeenten Nunspeet, Epe, Oldebroek en de in de provincie Flevoland gelegen gemeente Dronten.

De gemeente Elburg is in de periode 1850-1940 een overwegend agrarische gemeente gebleven, met een sterk accent op de Zuiderzee-visserij.
Op 1 januari 1990 telde de gemeente Elburg 20.663 inwoners

Afbeelding 1
Gemeente Elburg in 1867

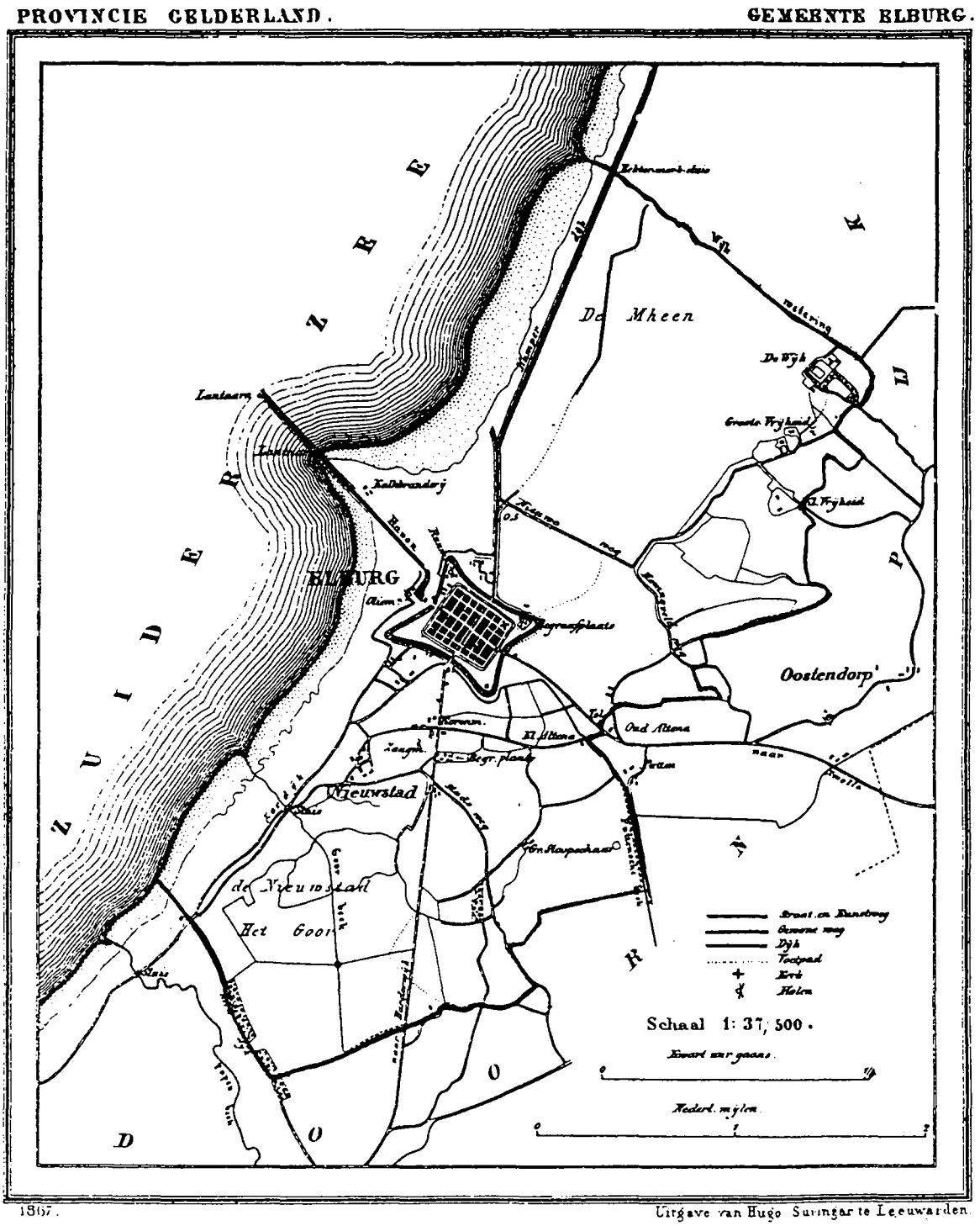

869 Bunders. 2500 Inwoners.

Afbeelding 1a
Gemeente Doornspijk in 1867

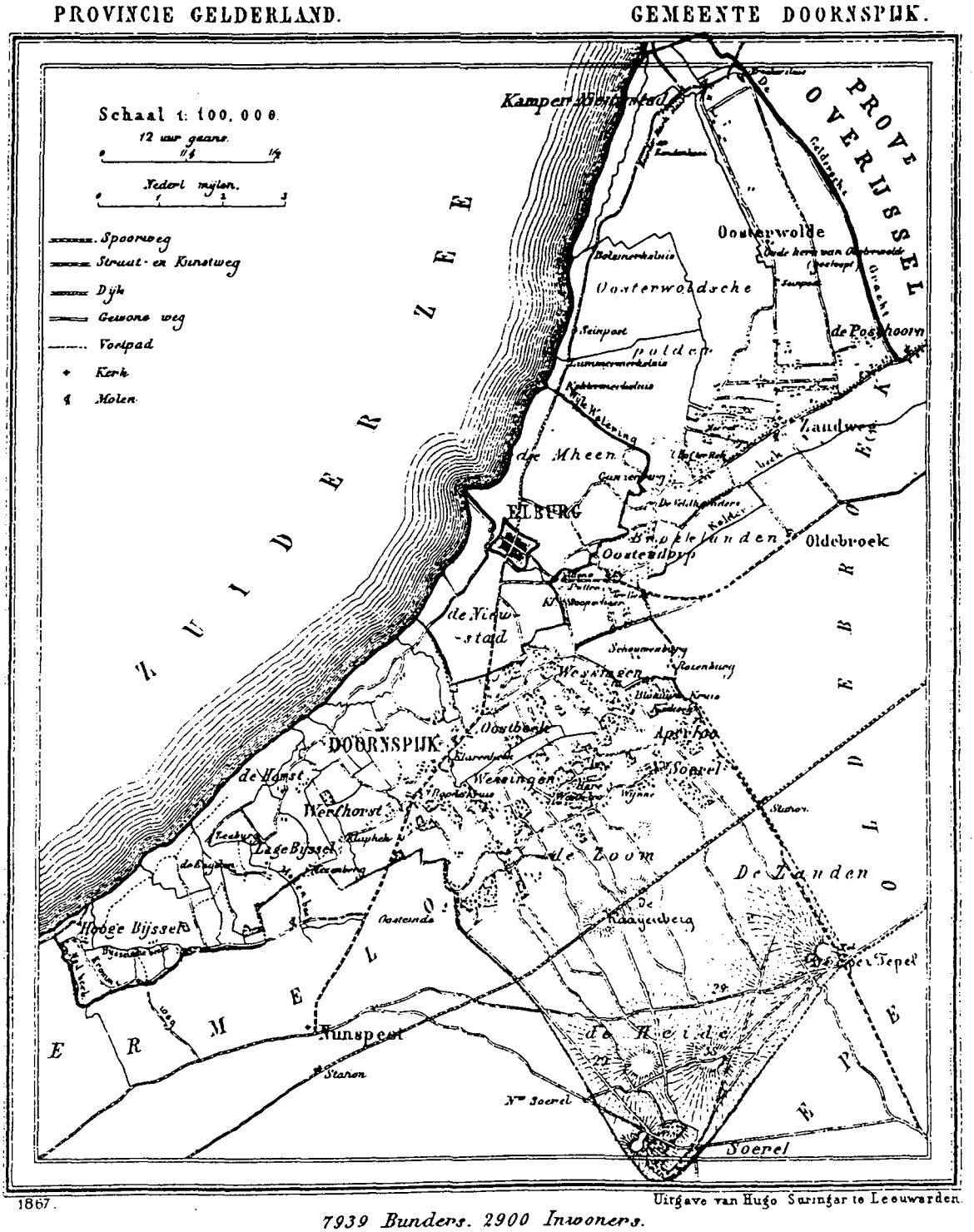

7939 Bunders. 2900 Inwoners.

2. BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK

Gedurende de Saale-ijstijd zijn brede landijslobben in zuidelijke richting doorgedrongen. Langs de lobben zijn stuwwallen opgeworpen. Het dal van de Leuvenumsche Beek fungeerde aan het eind van het Saalien als smeltwaterdal. De brede uitlopers hiervan zijn onder meer aan te treffen ten noordwesten van de stuwwal in de gemeente Elburg (zie afbeelding 3). Gedurende de Weichsel-ijstijd zijn dekzandpakketten afgezet. Een dekzandgordel strekt zich uit aan de noordwestflank van het Veluwemassief. Verder noordwaarts liggen dekzandruggen in de voormalige Zuiderzeestrook. Op de dekzandgordel alsook op de dekzandruggen die in het Holoceen omgeven werden door het lager gelegen, verveende kustgebied, werden onder invloed van ontginningen oude bouwlandgronden aangelegd. In de eeuwen die op de Karolingigsche Tijd volgden, drong de zee steeds verder in zuidelijke richting op. In 1170 brak de zee door de smalle doorgang bij Friesland en werd de Zuiderzee gevormd. Na 1170 drong de Zuiderzee steeds verder in zuidelijke richting op. Het inmiddels aan de randen gevormde veen werd voor een deel weggeslagen of bedekt met klei. Gaandeweg werd de strook tussen kustlijn en dekzandgordel ingepolderd. De eerste bedijking dateert uit de 14e eeuw. Van vrij recente datum zijn de stuifzandduinen, welke zijn ontstaan na overexploitatie en onttrekking van grondwater.

Afbeelding 2
Indeling in dorpsgebieden

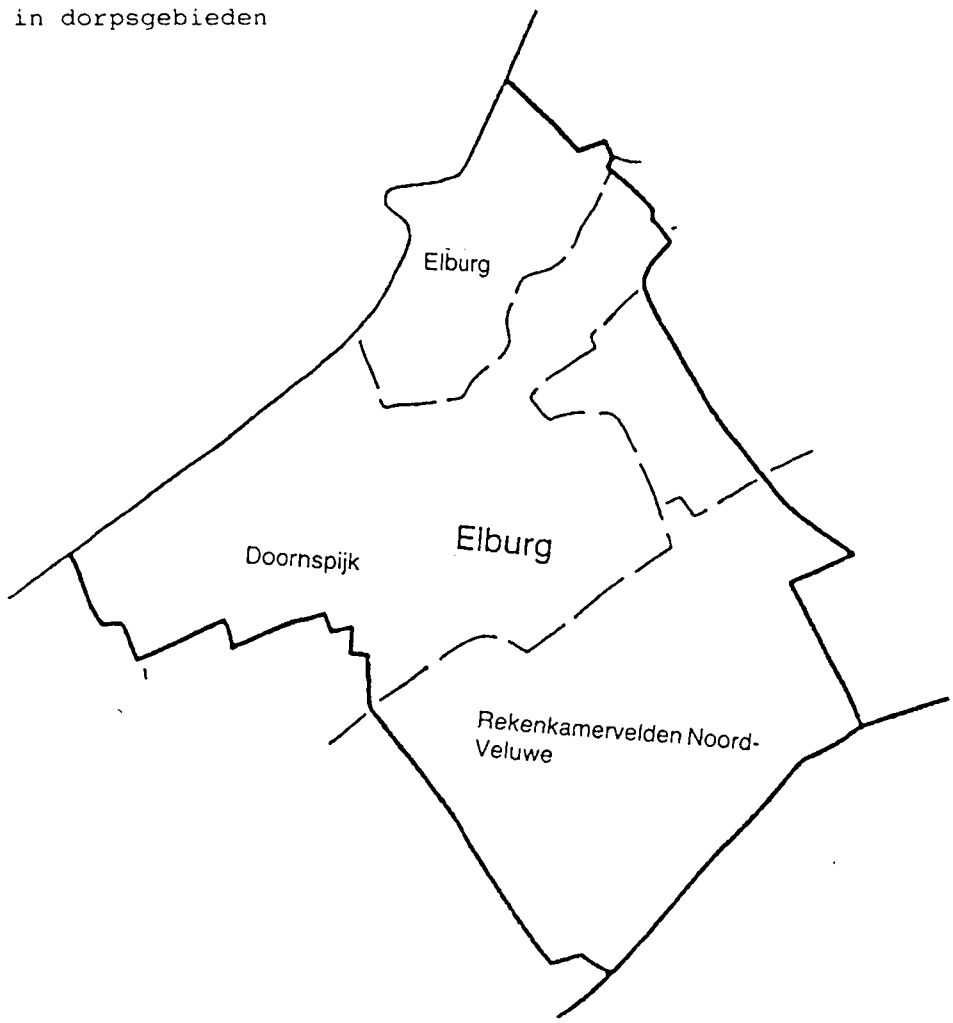

Afbeelding 3
Geomorfologische kaart gemeente Elburg

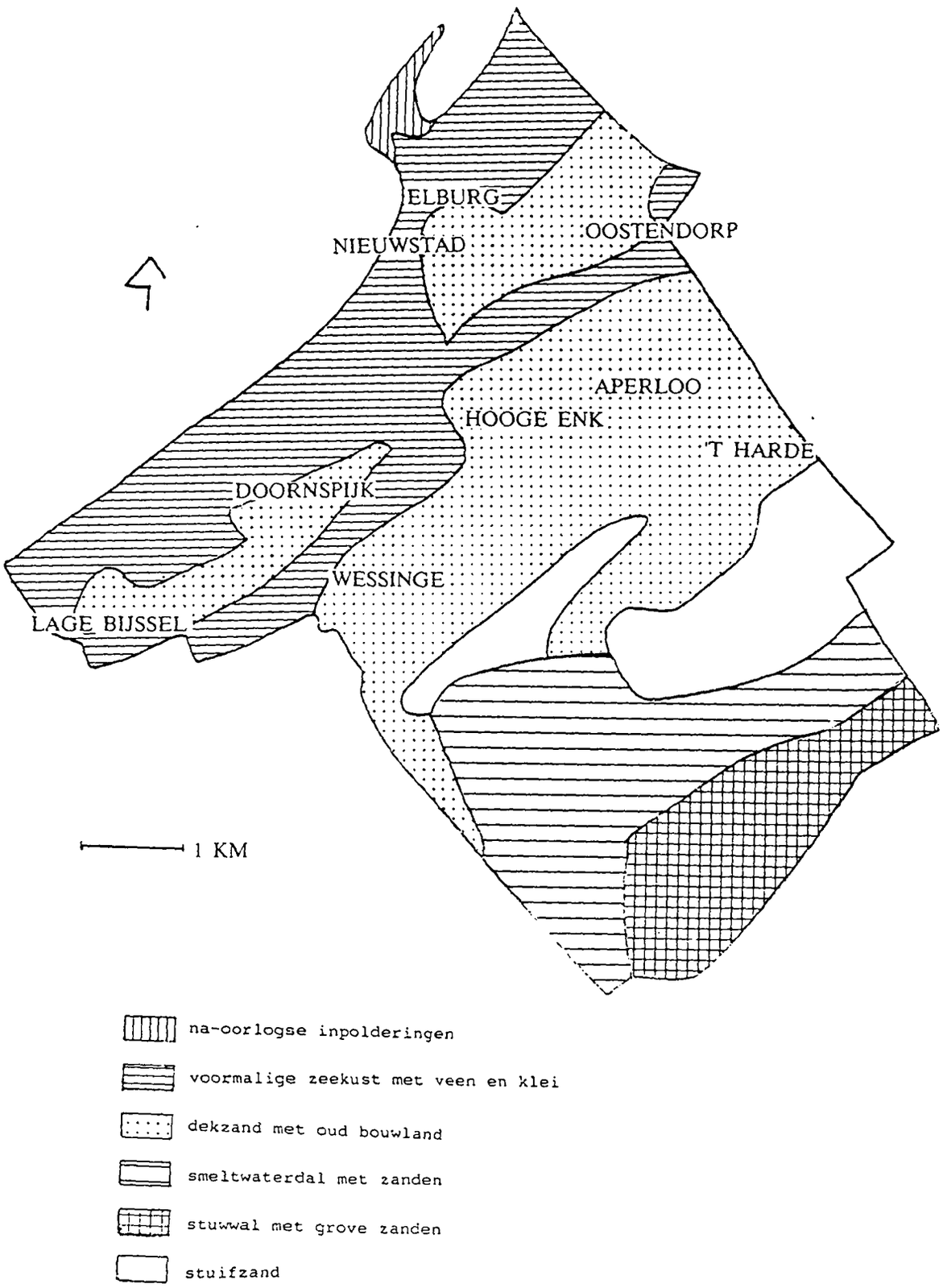

Het grondgebruik in de periode 1850-1940 heeft betrekking op de voormalige zeekust, het dekzandgebied, de stuwwal, het smeltwaterdal en het stuifzandgebied. De voormalige zeekust is grotendeels als grasland in gebruik. Ondanks de kaden langs de Zuiderzee werden de graslanden regelmatig overstroomd. Het dekzandgebied kent een grillig reliëf, doch ligt overwegend enkele meters hoger dan de voormalige zeekust. Er is sprake van een gemengd bodemgebruik, met grasland en soms broekbos in de lager gelegen gedeelten en akkers op de hoger gelegen gedeelten. Men heeft er vooral rogge, aardappelen en in toenemende mate suikerbieten op geteeld. De dekzandgordel bestaat uit een vrijwel aaneengesloten complex van essen en kampen. Tussen de akkers op de dekzandgordel en het ten zuiden daarvan gelegen gebied zijn bossen aangelegd ter beteugeling van het oprukkende stuifzand. Pas in de 20e eeuw is het gebied ten zuiden van deze bossen - een uitgestrekt heidegebied - verder bebost. Dit gedeelte heeft enkele eeuwen tot de Rekenkamervelden behoord. Thans bevindt zich hierop een militair oefenterrein.

Vanuit het Veluwemassief stroomt grondwater af in noordelijke en westelijke richting. Het smeltwaterdal fungeert als verzamelbekken voor het water uit het Centrale Veluwemassief. Tussen de dekzandrug en het Veluwemeer en Drontermeer liggen diverse strookvormig verkavelde - via langgerekte afwateringssloten - ontginningsvlakken. De meeste sloten sluiten aan op de weteringen, waaronder de Pangelerbeek, Horsterbeek, Oudhuizerbeek, Klarenbeek, Middelbeek, Goorbeek (met electrisch gemaal in 1930), Wijkwetering en de Echterbeek, welke tevens is aangesloten op het grachtenstelsel van Elburg. Een aantal ontginningsvlakten hebben een meer onregelmatige verkaveling en behoorden tot de gemene gronden. Sommige daarvan zijn pas in 1939 verdeeld ten gevolge van de ruilverkaveling. De dekzandgordel is grotendeels blokvormig verkaveld, met driften naar de zeekust en de heide op de stuwwal. Het smeltwaterdal en de stuwwal zijn overwegend onregelmatig verkaveld.

De meeste nederzettingen in de gemeente Elburg zijn ontstaan op de dekzandruggen, van waaruit akkers en weidegronden gemakkelijk bereikt konden worden. Elburg is ontstaan op een dekzandrug - de El - omstreeks 9e/10e eeuw, gelegen in de zeekuststrook. Het was toendertijd een la' werpige nederzetting met bebouwing aan weerszijden van de "olde strate". In de 14e eeuw is Elburg onder invloed van de oprukkende Zuiderzee binnenwaarts verplaatst. Men heeft er een bastide van gemaakt. De overige nederzettingen zijn min of meer lineair ontstaan op de dekzandgradiënten. Tevens zijn in de 13e-14e eeuw vanuit de dekzandgordel nieuwe nederzettingen ontstaan op de overgang van dekzandgordel naar kuststrook. Hierbij was sprake van overwegend lineaire hoevenverkaveling. In de kuststrook dateren diverse huisterpen uit de 14e en 15e eeuw.

3. INFRASTRUCTUUR

Vanaf de 12e eeuw werd de weg Harderwijk-Wessingen-Hattem een belangrijke weg langs de Zuiderzee. Naarmate Elburg uitgroeide tot een van de belangrijkste nederzettingen op de Veluwe, werd de afslag naar Elburg van groot belang. Na de Middeleeuwen werd ook de route Elburg-Apeldoorn-Arnhem van belang op de Veluwe. De belangrijkste wegen op de Veluwe waren de weg Arnhem-Harderwijk via Otterloo, Spriel en Ermelo en de weg Doesburg-Harderwijk via Beekbergen. Met de verharding van de Zuiderzeestraatweg (omstreeks 1825) tussen Nijkerk en Zwolle nam het belang van de weg naar Arnhem af. Rond 1850 is de weg naar Epe verhard. Van enige systematiek in het wegenpatroon is sprake op de dekzandgordel en in de voormalige zeekust. Hier leiden rechte wegen in noordnoordwestelijke richting, evenwijdig aan het afwateringspatroon.

Elburg dankt een belangrijk deel van zijn bestaan aan de ligging aan de Zuiderzee, onder meer de stadsrechten en de handelsfunctie. De Zuiderzee is echter vanaf zijn ontstaan in de 12e eeuw niet altijd voldoende bestaansbron gebleken. Na de dijkaanleg in de 14e eeuw werd in de 15e en 16e eeuw een strandwal opgeworpen in de buurt van de haven van Elburg. De haven moest verschillende keren uitgebaggerd worden. Na het verval van de Hanze en de grote handelsvaart werd Elburg vooral een vissersplaats. In 1932 werd de Afsluitdijk aangelegd. De naam Zuiderzee werd veranderd in IJsselmeer. De zeevisserij vanuit Elburg moest zich hieraan aanpassen.

In 1863 werd de spoorlijn Utrecht-Hattem (1865 Zwolle) geopend, met een stopplaats in 't Harde. In 1908 werd de Zuiderzeestoomtram in gebruik genomen. Deze tram reed van Nunspeet, via Elburg naar Hattemmerbroek en verbond de gemeenten Doornspijk, Elburg en Oldebroek met de spoorlijn. In Elburg heeft een tramremise gestaan.
In 1931 werd de tramlijn opgeheven na de opening van een nieuwe verkeersbrug bij Zwolle en de opening van busdiensten.

Op het gebied van de strategische infrastructuur verrees in de periode 1878-1889, respectievelijk XXb Artillerie Schietkamp 't Harde.

In 1886 werd te Elburg een gasfabriek gebouwd. Omstreeks 1924 volgde aansluiting op het provinciale elektriciteitsnet van de P.G.E.M.

Afbeelding 4
Gemeente Elburg, belangrijkste wegen omstreeks 1930

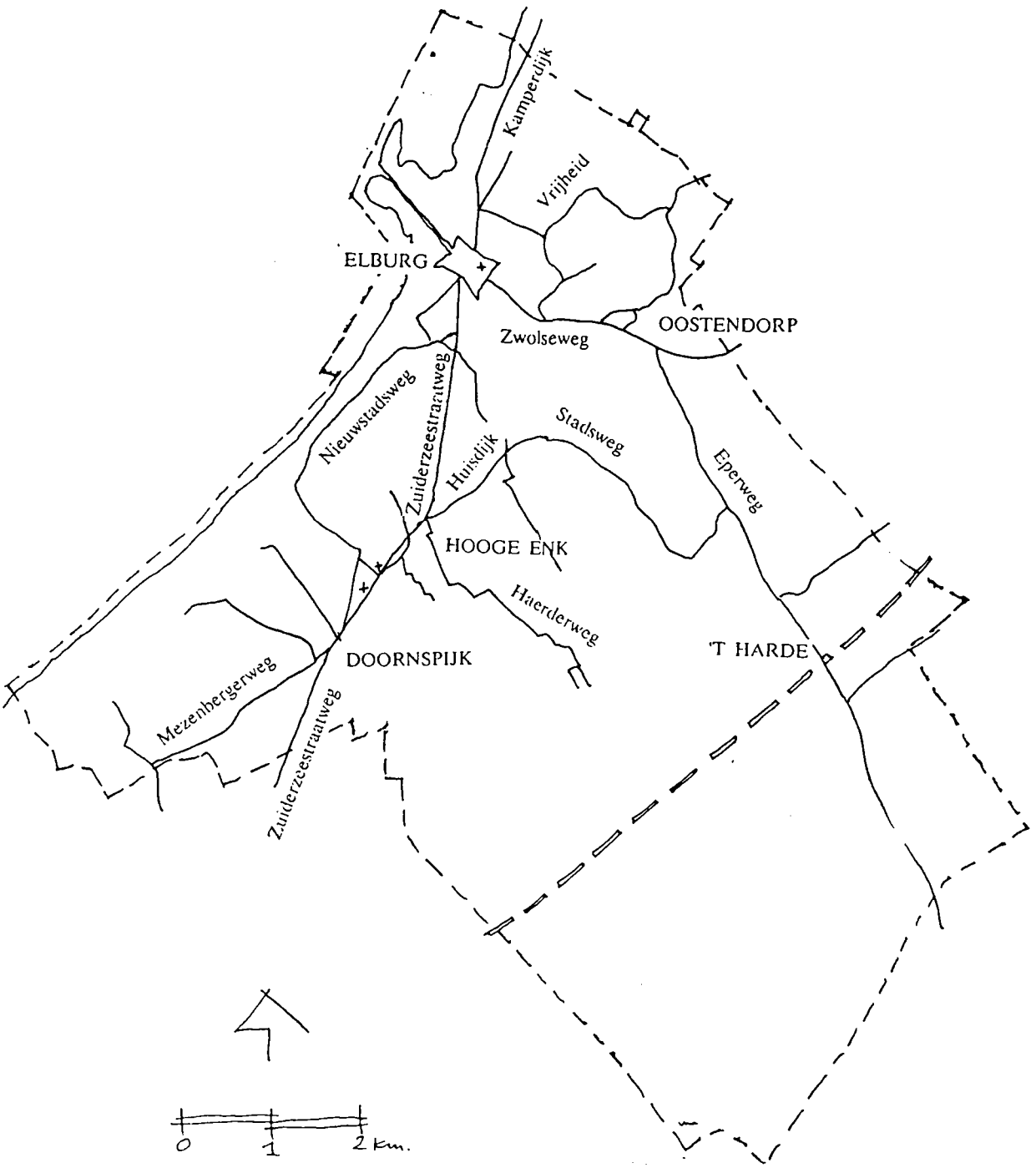

4. NEDERZETTINGSSTRUCTUUR

4.1. Algemeen

Elburg ontwikkelde zich als handelsplaats (lid Hanzeverbond), die in de 13e eeuw stadsrechten kreeg, vermoedelijk vanwege haar strategisch belangrijke ligging. De stad kreeg o.a. marktrechten en het weiderecht op de Mheen en het Goor. De huidige plattegrond kreeg de stad eerst aan het eind van de 14e eeuw, waarbij de "Olde Strate" (thans Ellestraat) aan de noordwest-zijde in de nieuwe stadsplattegrond werd opgenomen. In 1392 sommeerde Willem van Gullik, hertog van Gelre en graaf van Zutphen dat "sy onse sta voerscreven versetten sullen op een andere stede". Rentmeester Arent thoe Boecop zag kans in ruim vier jaar Elburg te transformeren in een rechthoekige, volledig ommuurde stad. Tot aan de 18e eeuw is Elburg vestingstad. De voornaamste functie bleef de handel (Hanze 1365) en de visserij. Als gevolg van verzanding van de haven nam de betekenis van de handelsvaart af. Eerst in de 19e eeuw ontwikkelde Elburg zich als vissersplaats. In de omgeving van Doornspijk zijn ijzerkuilen gevonden die in de vroege middeleeuwen dienst deden voor de ijzerwinning en hebben papiermolens gestaan.

4.2. Functionele ontwikkelingen

Periode 1800-1850

Gedurende de eerste helft van de 19e eeuw nam de betekenis van de visserij verder toe. Gerelateerd aan de visserij zijn de werf, zeilenmakerijen, nettenmakerijen en de rokerijen. Omstreeks 1843 verkocht het Rijk ca. 2.000 hectare domeingrond aan de gemeenten Elburg en Doornspijk, met verplichting tot ontginning.

Periode 1850-1900

Een deel van de domeingronden en de woeste dekzandgebieden werd in de tweede helft van de 19e eeuw in ontginning genomen. Nadien trad intensivering van de ontgonnen gronden op. Daarnaast vond emigratie plaats, hetgeen een beperkte uitbreiding van de bestaansbronnen impliceert. De welvaart van Elburg, gerelateerd aan de conjunctuur in de visserij, stagneerde tussen 1840 en 1875. Pa na 1875 maakte de visserij een periode van bloei door.

Periode 1900-1940

Relatief gezien is de groei van het inwonertal tussen 1850 en 1940 in de gemeente Elburg het geringste van alle onderzochte gemeenten in het inventarisatiegebied Veluwe (zie afbeelding 5). Het vertrekoverschot komt overeen met zo'n 70% van de natuurlijke bevolkingsgroei. In de voormalige gemeente Elburg nam het inwonertal tussen 1850 en 1940 met gemiddeld één persoon per jaar toe. De visserij kreeg steeds meer te kampen met een neergaande conjunctuur met uitzondering van de periode tijdens en kort na WO I. Na de opening van de Afsluitdijk moesten de ca. 160 vissers omschakelen op andere vangsttechnieken, andere viswateren of op een ander beroep. Enige uitkomst bood de Confectie Centrale te Elburg (1936). In het begin van de eeuw vestigde zich trampersoneel in Elburg van de Zuiderzee Stoomtram.
Afgezien van deze Centrale bleef de industriële bedrijvigheid in de gemeente Elburg beperkt.

Afbeelding 5
Bevolkingsontwikkeling gemeente Elburg 1850-1940
(indexcijfers, waarbij in 1850 5.164 inwoners = 100)

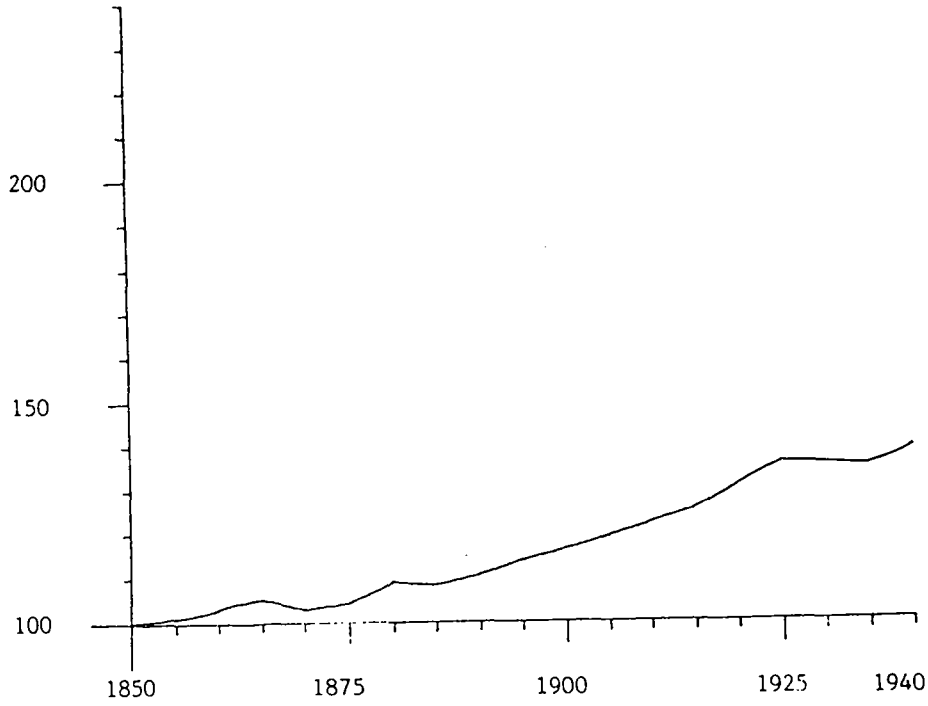

4.3. Stedebouwkundige structuur

De gemeente Elburg kent de kernen Elburg, Doornspijk, 't Harde, Hoge Enk en Oostendorp.

Elburg

Elburg is het best bewaarde vestingstadje in Nederland, aangelegd in de jaren 1392-1396. De "verplaatsing" van de stad was niet alleen het gevolg van de oprukkende Zuiderzee, maar had ook militair-strategische betekenis. Elburg was eens een zeer belangrijke vesting in de vorm van een rechthoek van 343 bij 242 meter. Behalve de Ellestraat (de voormalige "Olde Strate") in het noordwesten, die mogelijk een oude veendijk volgt, snijden alle straten en stegen elkaar onder rechte hoeken. De planmatig opgezette stadsplattegrond wordt door de loodrecht kruisende hoofdstraten de Jufferenstraat, Vischpoortstraat en Beekstraat in vier kwadranten gedeeld. Evenwijdig aan de hoofdassen liggen vier straten die de kwadranten verdelen in een verhouding 1 : 2.

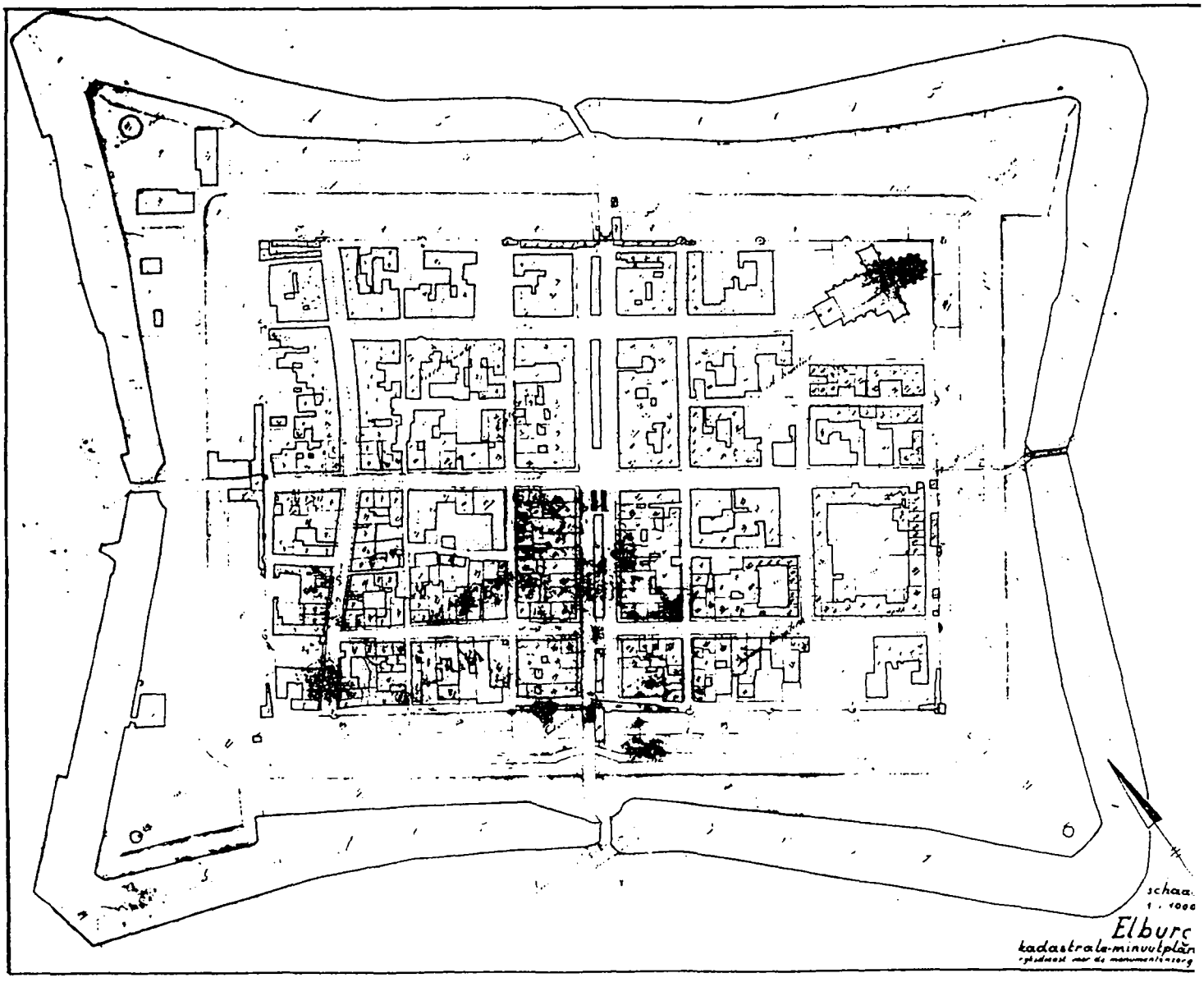

Kadastraal minuutplan, ca 1830.

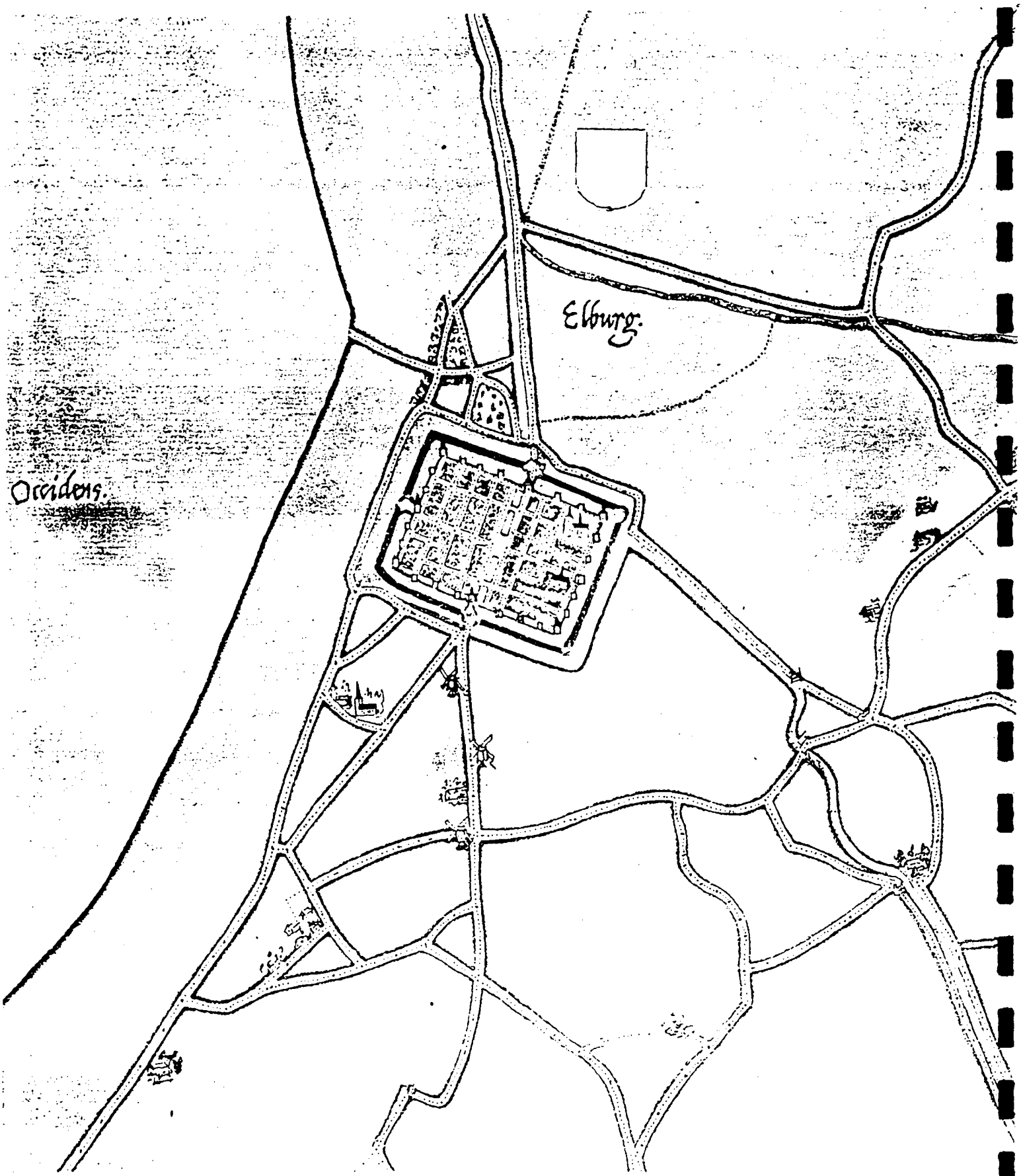

Plattegrond Jacob van Deventer ca. 1560

Een kleine overkluizing over de beek fungeerde als zeer bescheiden marktplein. Zeer doordacht is de plaatsing van de kerk in de oosthoek. Een omwalling met vier bastions en drie kazematten om de middeleeuwse muren kwam in de 16e eeuw tot stand en deze elementen zijn thans omgevormd tot fraaie plantsoenen.
Het in het laatste decennium van de 14e eeuw tot stand gekomen stratenstramien is tot de huidige tijd bewaard gebleven.
Wel onderging de bebouwing veranderingen. Vervangingen binnen het oorspronkelijke bebouwingspatroon hadden plaats en als we de periode 1850-1940 bezien, dan zijn het verspreid over de stad met name de voorgevels die door functionele veranderingen zijn gewijzigd.
Aan de randen van de stad werden in genoemde periode arbeiderswoningen in rijtjes gebouwd, o.a. een rijtje kalkzandsteenwoningen ten behoeve van het trampersoneel. Het betrof de bouw van een rijtje van twaalf woningen, op de plaats van de voormalige binnengracht aan de Zwolse Poort, waarvoor het plantsoen werd opgeofferd. Buiten de stad vond villabebouwing plaats aan de Nunspeterweg, en aan het Bagijnendijkje. Opmerkelijk is het veelvuldig voorkomen van vrijstaande theehuisjes, nabij de villa's. Oostelijk van de Nunspeterweg werd aan de Molenkamp rond de jaren '20 een tuinwijkje aangelegd.

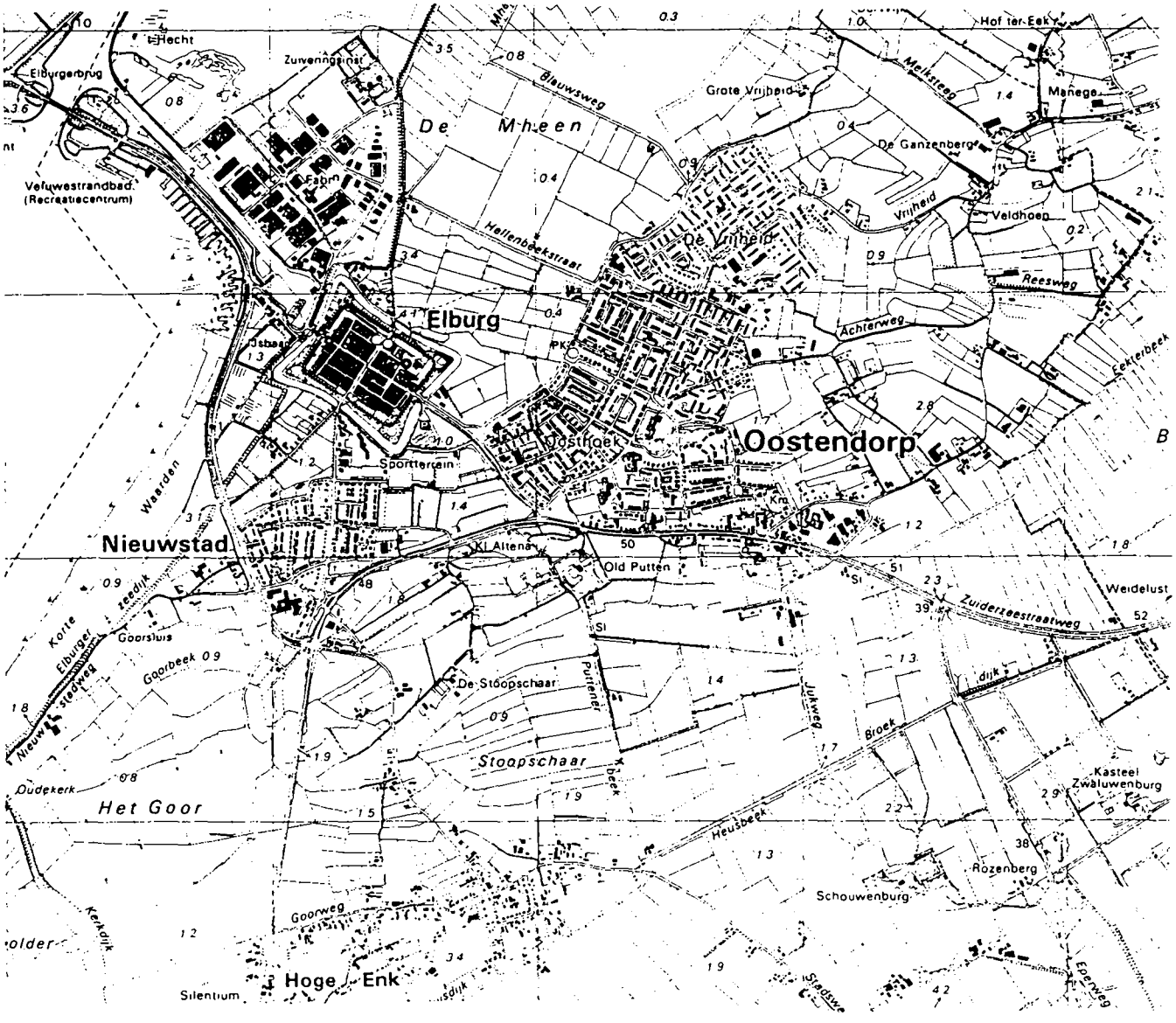

Hoewel de stedebouwkundige opzet nog steeds duidelijk herkenbaar is, zijn de woningen door wijzigingen in hun oorspronkelijke opzet aangetast.

De overige kernen in de gemeente Elburg kregen in de periode 1850-1940 slechts beperkte verdichtingen binnen de bestaande hoofdstructuur.

Hoge Enk
Hoge Enk kreeg in de periode 1850-1940 een verdichting van de bebouwing aan de Oude Harderwijkerweg en Goorweg.

Oostendorp
Oostendorp werd in de periode 1850-1940 dichter bebouwd aan de Zuiderzeestraatweg met gemengde bebouwing en aan de Oostendorperstraatweg met boerderijen.

Doornspijk
Doornspijk kreeg in de periode 1850-1940 een verdichting aan de Zuiderzeestraatweg.

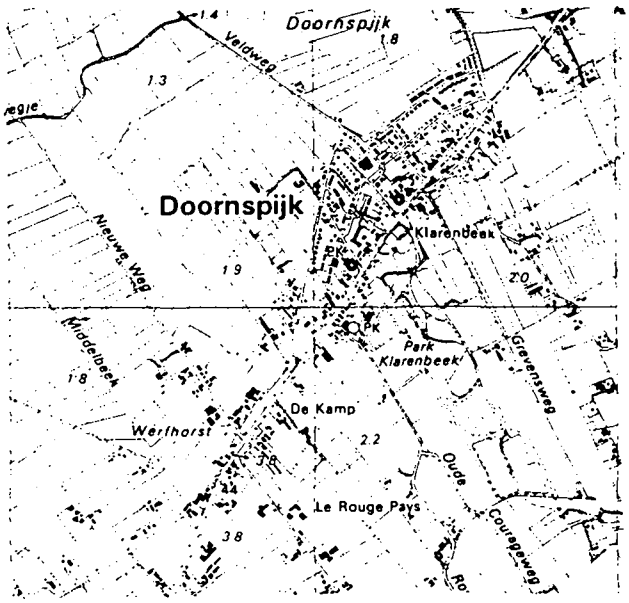

Doornspijk omstreeks 1990

't Harde

't Harde verdichtte in de periode 1850-1940 langs de Eperweg met middenstandswoningen en langs de oude Bovendwarsweg.
Voor de verdere ontwikkeling van 't Harde was de aanleg van de militaire kazernecomplexen die nabij de spoorlijn zijn aangelegd van belang.

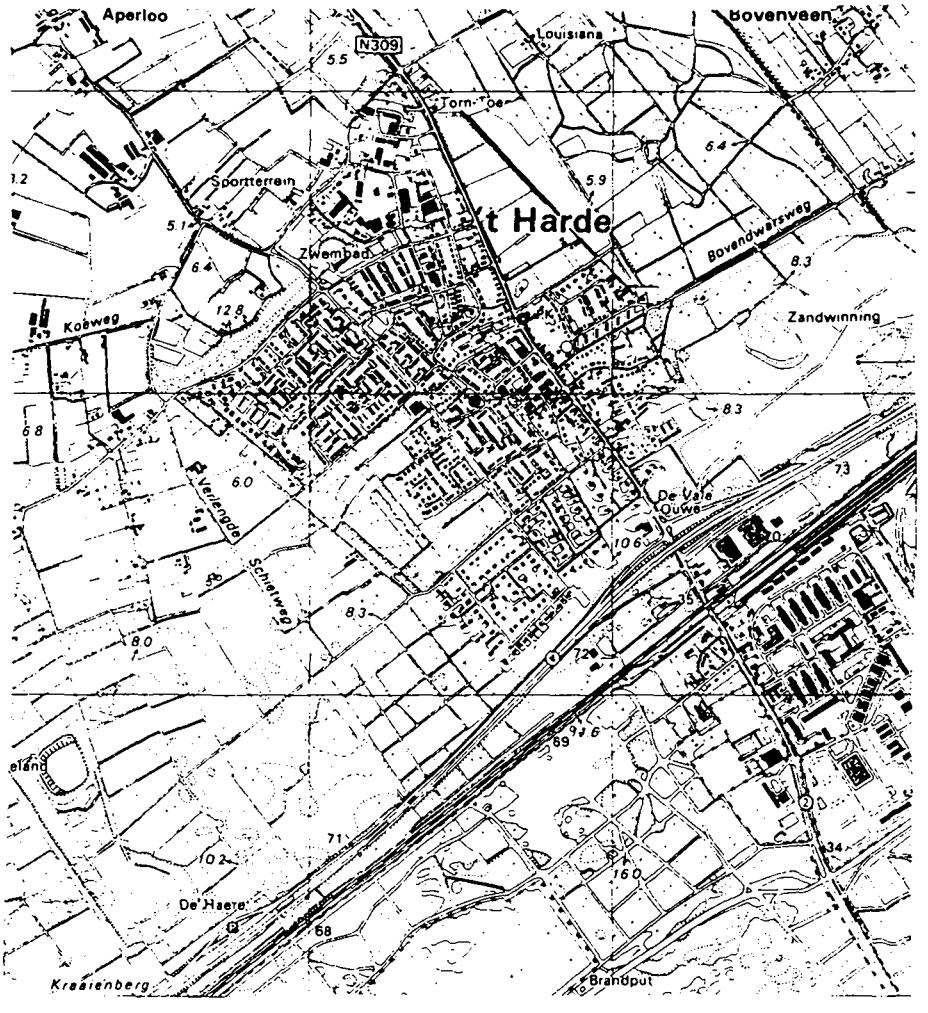

't Harde omstreeks 1990

Verspreide bebouwing
Het grondgebied van de gemeente Elburg kan van zuid naar noord onderscheiden worden in drie zones. De droge zone langs het Centraal Veluws Natuurgebied, een overgangszone en het open weidegebied langs de kust. De droge zone wordt gevormd door een kampenlandschap. De bebouwing is vrij dicht en geconcentreerd langs de Oude Zuiderzeestraatweg.
De overgangszone is een tamelijk natte zone met doorsnijdingen van een aantal dekzandruggen met daarop verspreid agrarische bebouwing. In dit gebied ligt een aantal landgoederen, Schouwenburg, Putten, Hooge Enk en Klarenbeek.
De kustzone is een weinig bebouwd open weidegebied.
De onderscheiden landschapstype zijn binnen de gemeente Elburg nog goed herkenbaar.

4.4. Ontwikkelingen na 1940
De kern Elburg kreeg aan de zuid- en oostzijde planmatige uitbreidingen. Van alle kernen groeide 't Harde het sterkst. Dit gebeurde door de aanleg van woonwijken ten noorden van de spoorlijn Harderwijk-Zwolle. Uitbreidingen van militaire doeleinden bestemde het gebied ten zuiden van de rijksweg A28 tussen Nunspeet en Wezep als militair terrein of militair complex.

4.5. Karakterisering geïnventariseerde bebouwing

Wonen
Vlakbij, buiten de omwalling van het stadje Elburg zijn enige villa's (ca. 1905), een bescheiden arbeiderswijkje volgens planmatige opzet (ca., 1920) en drie theehuisjes (XIX) gesitueerd. Een 18e eeuwse poortwoning hoort bij het landgoed Old Putten te Elburg. De bebouwing op het landgoed Klarenbeek te Doornspijk bestaat uit een villa (ca. 1841, Neoclassicisme) en enkele bijgebouwen zoals dienstwoningen (1841/1875). In 't Harde en Doornspijk is een woonhuis geregistreerd (resp. ca. 1910 en XXb). Twee dienstwoningen (XIX, XXb) maken deel uit van het landgoed Zwaluwenburg in 't Harde. Karakteristiek zijn drie landarbeiderswoningen (ca. 1850) eveneens in 't Harde. Binnen de wallen bevindt zich een rijtje arbeiderswoningen, uitgevoerd in kalkzandsteen, ten behoeve van werknemers van de Zuiderzeestoomtram.

Werken
Over de gemeente ligt een aantal boerderijen verspreid. Enkele daarvan zijn onderdeel van het landgoed Zwaluwenburg en een van het landgoed Schouwenburg in 't Harde. De boerderijen, alle met langsdeel, zijn van het hallehuistype op rechthoekige grondslag. Enkele hallehuisboerderijen hebben een T-vormig grondplan. Op de erven kunnen bijgebouwen zoals schuren en bakhuisje voorkomen. Doornspijk heeft een smederij (XXa). De windkorenmolen met stelling (1854) vormt met deels gewijzigd muldershuis (1854) en schuur (ca. 1900) een ensemble te Oostendorp.

Infrastructuur
De tramremise uit ca. 1908 vlakbij de omwalling van Elburg wijst op en belangrijke infrastructurele ontwikkeling in de gemeente.

Maatschappelijke voorzieningen
In het kader van maatschappelijke voorzieningen zijn opgericht: in Doornspijk een N.H. kerk in Waterstaatsstijl (1829, XXa, XXb), een gereformeerde kerk (1923) en een pastorie (XIXB), in Elburg en Hoge Enk een begraafplaats. Het complex van Artillerie Schietkamp te 't Harde is op te splitsen in een groep gebouwen uit de periode ca. 1878-1884, waaronder enkele in Chaletstijl, en een reeks uit het tweede kwartaal van onze eeuw. Het uit 1925 daterende raadhuis van Doornspijk staat in Oostendorp.

Kaart 1
typologie uitbreidingen gemeente Elburg 1850-1940

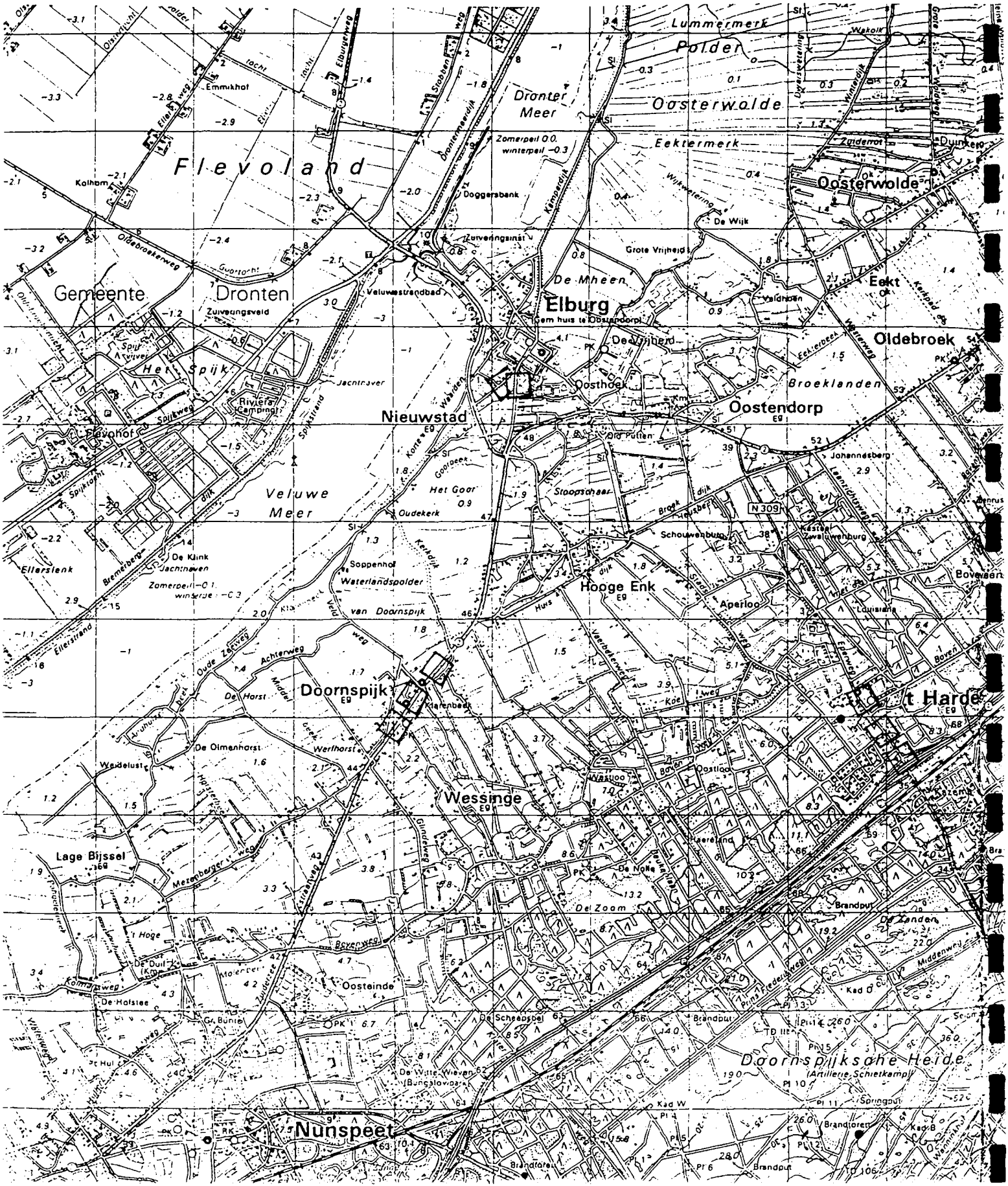

4.6. Typologie uitbreidingen gemeente Elburg 1850-1940

Toelichting bij kaart 1

Type aanduiding	Type-omschrijving	Bijzondere gebieden
Tuinwijkachtige ontwikkelingen		
	- functie: wonen - planmatige ontwikkelingen - stratennet soms met bijzondere patroon- of vormenkenmerken - groene straten, voortuinen - vnl. halfopen blokken of strokenbouw - bebouwing complexmatig	
Andere aanduidingen		
- Lineaire ontwikkelingen		
	- functie: gemengd of wonen - niet-planmatige en planmatige ontwikkelingen	

4.7. Bijzondere gebieden

De term bijzonder gebied wordt gehanteerd voor gebieden die zijn gebouwd of aangelegd in de periode 1850-1940. Bij de beoordeling is de criterialijst (zie blad 24) gehanteerd volgens de zgn. "MIP-handleiding". Hierbij zijn grotere samenhangende (stede-)bouwkundige structuren bekeken. Bij de bouwkundige inventarisaties zijn samenhangende bouwkundige complexen aangegeven.
Dat in de gemeente geen of weinig bijzondere gebieden voorkomen, zegt niets over de schoonheid of opbouw van de gemeente.

Gebieden gebouwd of aangelegd in de periode 1850-1940 die bijzonder zijn, komen in de gemeente Elburg niet voor.

Karakteristieke gebieden
Structuren van bouwkunst en stedebouw van vóór 1850 en na 1940 die een bijzondere kwaliteit hebben worden aangeduid met de kwalificatie "karakteristieke gebieden". Het betreft gebieden waarvan de hoofdelementen dateren van voor 1850 of na 1940, die ook daarna herkenbaar zijn gebleven.

Elburg
De gave eenheid van stadskern en omringende omwalling in Elburg, is als een architectonisch-stedebouwkundig monument aangeduid. De waarde van het stedebouwkundig monument rechtvaardigt tevens, dat met de historische stadskern gedeelten van de open terreinen onmiddellijk buiten de stadsbuitengracht tot het beschermde stadsgezicht behoren. Hierin bevindt zich het complexje kalkzandsteenwoningen ten behoeve van het trampersoneel dat kan worden aangemerkt als een markante toevoeging binnen het beschermde stadsgezicht.

Kenmerkend voor het stadje Elburg zijn de aaneengesloten gevelwanden langs straten en stegen, die elkaar - op één straat na - onder rechte hoeken snijden. Evenals het stratenpatroon (1393) dateert het grootste deel van de bebouwing uit de periode voor 1850. In de jaren 1850-1940 onderging zij enige wijzigingen en werd uitgebreid met enige nieuwe panden. De gevels van één, twee of drie bouwlagen zijn sober uitgevoerd en van schoonmetselwerk of gepleisterd. In het oog springen de gevels, meestal lijstgevels, uit de 19e en begin 20e eeuw, waarachter zich oudere kernen bevinden, die tot de Middeleeuwen kunnen teruggaan. Naast de herenhuizen, waaronder een notariswoning (1821) en middenstandswoningen, bezit het stadje drie blokken arbeiderswoningen (ca. 1920) evenwijdig aan de omwalling. In de categorie werken zijn geregistreerd: winkels, woonhuizen, een enkele gewijzigde boerderij, twee smederijen en een pakhuis (1875). Een trafohuisje stamt uit ca. 1935. Twee protestantse kerken (ca. 1860), een synagoge (ca. 1855) en een schoolmeesterswoning (1908) zijn een tastbare herinnering aan de maatschappelijke voorzieningen uit de periode 1850-1940.

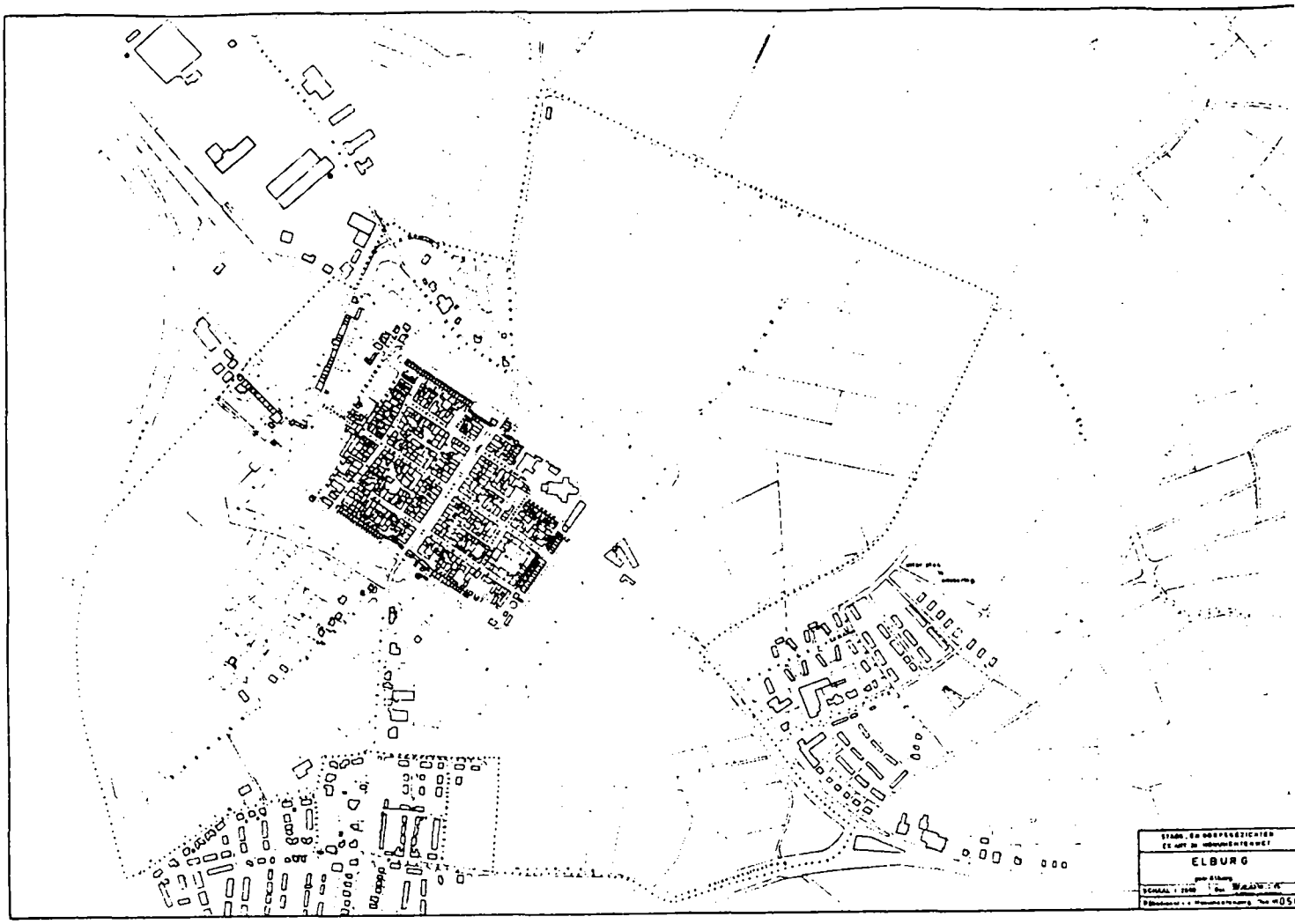

Elburg, beschermd stadsgezicht

CRITERIA VOOR DE AANDUIDING BIJZONDERE GEBIEDEN

I. **Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit, zoals:**
1. kwaliteit van het ruimtelijk concept;
2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/voorzieningen;
3. betekenis vanwege architectonische/architectuurhistorische kwaliteit;
4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkelingen (b.v. havengebied, city-ontwikkeling, sportpark)

II. **Bijzondere historische betekenis, zoals:**
1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijk uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling;
2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedebouwkundig denken;
3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering)

III. **Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:**
1. betekenis als onderdeel van een groter geheel
2. betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving;
3. betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel

IV. **Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)**

V. **Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)**

GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN/KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR

Archieven en bibliotheken

* Rijks Archief in Gelderland
* Katholieke Universiteit Nijmegen, Faculteit der Beleidswetenschappen
* Bibliotheken Provincie Gelderland
* Stichting Arnhemse Openbare en Gelderse Wetenschappelijke Bibliotheek
* Gemeente Elburg

Afbeeldingen

*	Afbeelding 1	Gemeente Elburg in 1867
*	Afbeelding 1a	Gemeente Doornspijk in 1867
*	Afbeelding 2	Indeling in dorpsgebieden
*	Afbeelding 3	Geomorfologische kaart gemeente Elburg
*	Afbeelding 4	Gemeente Elburg, belangrijkste wegen omstreeks 1930
*	Afbeelding 5	Bevolkingsontwikkeling gemeente Elburg 1850-1940
*	Kaart 1	Typologie uitbreidingen gemeente Elburg 1850-1940

Kaartmateriaal

* Bodemkaart 1/50.000, 1970
* Topografische kaart 1/25.000 en 1/50.000, diverse jaargangen
* Kaartenboek van Gelderland, 1843
* J. Kuijper, Gemeente-atlas van Gelderland 1868, Leeuwarden, 1970

Literatuur

* Boer, D., e.a., *Natuur- en landschapsvisie Harderwijk-Elburg; een studie ten behoeve van het behoud, ontwikkeling en beheer van natuur en landschap*, Arnhem, 1988

* Borman, R., *Van Flevomeer tot IJsselmeer*, Zutphen, 1982

* Bosscher, P.M., e.a., *Het hart van Nederland; steden en dorpen rond de Zuiderzee*, Bussum, 1973

* Burke, G.L., *The making of Dutch towns; a study in urban development from the tenth to the seventeenth centuries*, Londen, 1956

* Dorhout, U.C., *Het oude Elburg*, Elburg, 1913

* Economisch-Technologisch Instituut voor Gelderland, *De gemeente Elburg en haar bestaansbronnen*, Arnhem, 1952

* Engelen van der Veen, G.A.J. van, *De bedijking langs de Zuiderzee ten noorden van Elburg, in: Bijdragen en Mededeelingen Vereeniging Gelre, 1921*

* Heijman, H., *Beschrijving van Elburg*, Elburg, 1921

* Hoefer, F.A., *De vesting Elburg, in: Bijdragen en Mededeelingen Vereeniging Gelre, 1922*

* Koenders, M.H.J., *Harderwijk-Elburg; een cultuurhistorisch landschapsonderzoek*, Amsterdam, 1987

* Koene, P.J., *Het ontstaan en de vroege bewoning van ons (buiten)-gebied*, Doornspijk, 1988

* Olthuis, H.J., *Elburg 1233-1933*, Elburg, 1969

* Rijkslandbouwconsulentschap voor de Veluwe, *De landbouw in de gemeente Doornspijk*, 1954

* Schouten, W.L., *Elburgse historiën*, Meppel, 1964

* Stichting voor het bevolkingsonderzoek in de drooggelegde Zuiderzeepolders, *Elburg afgesloten van open water; onderzoekingen in verband met de betekenis der Zuiderzee-inpoldering voor de gemeente Elburg*, Amsterdam, 1958

* Tenhaeff, F., *Sociografie van Doornspijk; onderzoek naar de levensomstandigheden der bevolking van plattelandsgemeenten*, Aerdenhout, 1946

* Voorden, F.W. van, e.a., *Stads- en* dorpsgezichten in Gelderland; de nederzetting in ontwikkeling, Zutphen, 1925

* Westerink, G., *Geschiedenis van het weiderecht op de Mheen in Elburg, in: Arent thoe Boecop, 1984*

* Wygmans, G., *Elburg in het heden en verleden*

Oosterbeek, 1993

Stichting MIP-Gelderland
Oranjeweg 60
6861 BL OOSTERBEEK
tel. 085 - 336 326